

РОЗДІЛ 7 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-31Вербич

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.49>

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ ХУДОЖНЬОГО МОДЕЛЮВАННЯ КУЛЬТУРИ СПРОТИВУ ГЕРОЇВ РОМАНУ «ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ» ДМИТРА ВЕРБИЧА

INTERTEXTUALITY AS A MECHANISM OF ARTISTIC SIMULATION OF CULTURE RESISTANCE THE HEROES OF THE NOVEL “POINT OF NO RETURN” BY DMYTRA VERBYCH

Горболіс Л.М.,

orcid.org/0000-0003-4775-622X

доктор філологічних наук, професор,

професор кафедри української мови і літератури

Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Лисянська В.В.,

orcid.org/0009-0007-5802-4805

студентка II курсу магістратури

Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті на матеріалі роману «Точка неповернення» Д. Вербича досліджено роль та значення інтертекстуальності – як однієї з показових ознак стильової специфіки твору – у художньому відображенні світоглядних переконань головних і другорядних героїв. Назва роману, епіграф (паратекстуальний рівень твору) виконують роль своєрідних перемикачів, смислових кодів для характеристики героїв, розуміння ними сенсу війни, сутності боротьби, а також для досягнення сюжетно-композиційної єдності твору з оповідною манерою. Мілітарна лексика (назви військової техніки тощо) конкретизує зображений у творі світ війни.

Авторське бачення реалій війни суголосне зі світоглядними переконаннями головного героя. Інтертекстуальні конструкції в романі «Точка неповернення» різноаспектно характеризують головного героя твору – інтелектуала, свідомого громадянина України, заглибленого в історію й культуру свого народу. Згадані в романі твори українських і зарубіжних письменників означають коло інтересів протагоніста, допомагають досягнути корпус порушень у творі екзистенційних проблем. Фрагменти текстів «Човен» І. Франка, «Зродились ми великої години» О. Бабія постають у романі Д. Вербича маркерами патріотичної зорієнтованості персонажів, їхнього активного спротиву, складного світу переживань, настроїв, почуттів. Герої твору – воїни, захисники Донецького аеропорту – позиціонують себе продовжувачами ідей славної попередників, які захищали свободу й незалежність своєї держави в різні періоди її історії; сучасні воїни на підсвідомому рівні відчують єдність із землею та предками. Асоціації українського захисника з героєм літературного твору за зовнішніми характеристиками (чітко означеними) і світоглядними переконаннями (представлені приховано), смисловий «діалог» епізодів роману з текстом Е. Гемінґвея засвідчують функціональність інтертекстуальних елементів у моделюванні антивоєнної спрямованості та художньому відображенні активного чину героїв роману Д. Вербича «Точка неповернення».

Ключові слова: інтертекстуальність, паратекстуальність, російсько-українська війна, сенс боротьби, вартість життя, переживання, ідея, асоціації.

The article on the material of the novel "The Point of No Return" by D. Verbych investigates the role and significance of intertextuality – as one of the indicative signs of the stylistic specificity of the work – in the artistic reflection of the worldview beliefs of the main and minor characters. The title of the novel, the epigraph (the paratextual level of the work) play the role of a kind of switches, semantic codes for characterizing the heroes, their understanding of the meaning of war, the essence of struggle, as well as for achieving the plot-compositional unity of the work with a narrative manner. Military vocabulary (names of military equipment, etc.) specify the world of war depicted in the work.

The author's vision of the realities of war is consistent with the worldview beliefs of the main character. Intertextual constructs in the novel "The Point of No Return" characterize the main character of the work – an intellectual, a conscious citizen of Ukraine, immersed in the history and culture of his people – in various aspects. The works of Ukrainian and foreign writers mentioned in the novel represent the interests of the protagonist and help to understand the corpus of existential problems raised in the work. Fragments of the texts "Boat" by I. Franko, "We were born in a great hour" by O. Babii appear in D. Verbych's novel as markers of the patriotic orientation of the characters, their active resistance, the complex world of experiences, moods, and feelings. The heroes of the work – soldiers, defenders of the Donetsk airport – position

themselves as the successors of the ideas of their glorious predecessors, who defended the freedom and independence of their state in various periods of its history; modern warriors subconsciously feel oneness with the land and ancestors. Associations of the Ukrainian defender with the hero of the literary work based on external characteristics (clearly defined) and worldview beliefs (presented covertly), the semantic "dialogue" of the episodes of the novel with the text of E. Hemingway testify to the functionality of intertextual elements in modeling the anti-war orientation and the artistic representation of the active rank of the heroes of the novel by D. Verbycha "Point of no return".

Key words: intertextuality, paratextuality, meaning of struggle, cost of life, experiences, idea, associations, Russian-Ukrainian war.

Постановка проблеми. Художні тексти про російсько-українську війну є важливим корпусом творів новітньої української літератури, що активно реагує на явища й події сучасних реалій. Різні за жанром, стильовим виконанням, наратологічною специфікою, різним ступенем наповнення документальною складовою твори в останнє десятиліття викликають непідробний інтерес в учасників вітчизняного літературного процесу (читачів, критиків, літературознавців, видавців), не лише формують естетичні смаки й громадянську свідомість українського суспільства, а й постають доказовими аргументами у складному процесі формування теоретико-літературознавчих засад гуманітаристики (скажімо, конкретизації жанрової парадигми письменства, концепції героя літературного процесу, культури в цілому). На переконання Дж. Влахоніколіса, «важливість літератури насправді полягає в тому, щоб «розкрити нас самим собі»; тобто спонукає нас до саморефлексії та вигадування нашого власного екзистенційного коду. І, звісно, війна є кращим фоном для цієї саморефлексивної практики, оскільки вона є найвищим випробуванням. Війна відкриває справжню сутність кожного» [12]. Творам про російсько-українську війну присвячені студії Н. Герасименко, Л. Горболіс, К. Гурдуз, Я. Кулінської, Я. Легкої, Б. Пастуха, В. Поліщука, М. Рябченко, Г. Скоріна, О. Шелюх та ін.

«Точка неповернення» Д. Вербича – одна з численних книг українських письменників про активну фазу бойових дій 2014–2015 рр. на сході України. Її автор – відомий громадський активіст, боєць-доброволець, захисник Донецького аеропорту, ведучий проекту про мандри «По азимуту» – запропонував художню версію особистих переживань війни, втіливши її в авторській наративній версії та у світоглядній парадигмі головного героя. Саме тому слушно говорити про суголосність позицій автора й протагоніста – інтелектуалів і патріотично налаштованих чоловіків.

«Точка неповернення» Д. Вербича не була об'єктом системного літературознавчого дослідження. Лише окремі критичні матеріали, інтерв'ю [2; 3; 5; 6; 7] дають загальні уявлення про твір та його місце в сучасному літературному процесі. До кола недосліджених проблем нале-

жать питання стильової, жанрової своєрідності твору, самобутності образів, специфіки реалізації екзистенційної проблематики. Це перша літературознавча студія про інтертекстуальність як одну зі стильових особливостей твору Д. Вербича, що сприятиме з'ясуванню місця твору в новітньому літературному процесі (сегменті творів на воєнну тематику).

Аналіз останніх досліджень. Серед низки «показників» художньої своєрідності літературного тексту, як відомо, інтертекстуальність є однією з активно експлуатованих письменниками. Проблемі інтертекстуальності присвячені праці зарубіжних теоретиків літератури (Р. Барт, У. Броїх, М. Гловінський, М. Грессе, У. Еко, Ж. Женетт, Ю. Крістева, Р. Нич, М. Пфістер та ін.), а також дослідження українських літературознавців (Т. Гребенюк, В. Просалова, О. Пухонська, М. Ткачук, М. Шаповал та ін.) про теорію й методику інтертекстуальних досліджень, специфіку художнього освоєння інтертекстуальності у творах українських письменників. Про інтертекстуальність як критерій художності постмодерністської літератури слушно зауважує М. Шаповал, підкреслюючи, що «поняття цитатного мислення, мозаїки запозичень, ігрового дискурсу стали важливими інтерпретаційними принципами нового для літератури способу письма» [9, с. 41–42].

Завдання статті – на матеріалі роману Д. Вербича «Точка неповернення» виявити й проаналізувати роль інтертекстуальності у художньому освоєнні світоглядних пріоритетів героїв, зокрема культури спротиву.

Виклад основного матеріалу. У книзі Д. Вербича «Точка неповернення» інтертекстуальність формує імпліцитну площину історій про війну, стає потужним «семантичним партнером тексту» [4, с. 287]. Інтертекстуальні конструкти у цьому творі найперше представлені паратекстуальністю: назві «Точка неповернення» відповідають такі синонімічні пари, як *мости спалені, рішення прийнято, назад дороги немає*; це точка, за якою слід продовжувати рух, оскільки повернення назад неможливе, бо небезпечно для життя людини, фізично складне й морально важке; це незворотна дія. Назва книги Д. Вербича означає вектор руху (внутріш-

нього й фізичного) героя у *війну* і у *війні*, його вибір у ситуації, що склалася.

Традиційно, як це буває у продумано збудованих мистецьких творах, у книзі запропонований поширений коментар назви книги – міркування головного героя В'юна, який приїхав з-за кордону захищати схід України: «Люди часто скаржаться на долю. Доля долею, але нам ще дана воля, аби робити вибір. І в ключові моменти життя цей вибір визначає, хто ми є, ким будемо [...] Та вчинивши по совісті, ти зрештою ніколи не жалкуватимеш. Цю мить вирішального вибору я називаю точкою неповернення... Бо після вже нічого не можна змінити, повернути назад. І ти сам уже інакший» [1, с. 135]. Екзистенційна вісь цих думок конкретизує значимість у житті героя-захисника таких понять, як совість, свобода, сенс життя. В'юн аргументовано, апелюючи до власного досвіду, пояснює побратиму Лису сутність незворотних процесів, адже йдеться «про каліцтва, про втрату людей, яких любив, про компроміси з совістю, про горе, яке приносимо іншим» [1, с. 136]. І переконливо додає: «Та точка неповернення – це не лише про погані вчинки. Це про вибір узагалі, про певний рубіж, за яким уже ніколи не буде, як колись» [1, с. 136]. Екзистенційні міркування протагоніста про сенс життя, вибір людини, її ціннісні зв'язки зі світом окреслюють смислові центри історій про українських захисників і захисниць, означають кордони простору випробувань «я» головного і другорядних героїв, їхньої готовності пережити складні ситуації, непоборні обставини: «Неповернення. В житті все треба робити вчасно... Не боятися жити, от що важливо. І вміти цінувати. І людей, і саме життя» [1, с. 136]. Протагоніст говорить про людину, яка змінюється, про незворотність процесів. Зміни, що їх відчув на собі, він свідомо означає з того пам'ятного дня, коли «ми свідомо повстали першого грудня, вийшли на відкритий бій з мусорами на Банковій. І всьо. Я просто-таки фізично тоді відчув зміну, ніби хімічний склад крові міняється. Так може змінюватися людина, спільнота, нація, все людство» [1, с. 136]. Як засвідчують численні художні твори про російсько-українську війну, відправною подією для героїв у боротьбі за свободу й незалежність стала Революція Гідності. Це і є точка неповернення, як стверджує В'юн, і додає: «А війна, друже, це суцільна велика пляма неповернення. Ми завжди будемо ділити життя до і після... Війна виточує наші характери, ніби скульптор, відсікаючи все непотрібне. Так ми виживаємо, впускаючи її в себе, а вона вже нікуди не йде» [1, с. 136]. Принагідно додамо, що точку

неповернення Д. Вербич осмислює і в політичній площині – як спалені мости в українсько-російських відносинах.

Революція Гідності, російсько-українська війна змінили свідомість українців, а отже, й героя української літератури початку ХХІ ст., що в перспективі позначиться і на формуванні призми бачення, сприймання та потрактування персонажів українського письменства не лише як носіїв давніх українських традицій і знань, а й сучасних знань, що стосуються складних процесів переживання війни, досвіду формування культури спротиву. Це так само важливо враховувати, як і розпізнавати та дешифрувати в героїв-українців приховані ментальні механізми, що про них зауважує у «Точні неповернення» Д. Вербич. Скажімо, тривалий час обороняючи Донецький аеропорт, у захисників рідної землі актуалізується прадавній інстинкт землероба – і вони садять на території аеропорту цибулю. Це один із побіжних мікроепізодів, що формує антивоєнний пафос твору. Автор художньо ілюструє і єдність протагоніста з предками на внутрішньому рівні: «Передчуття небезпечних пригод надимало груди, ніби вітрило, лоскотало всередині, не давало всидіти на місці. Так би й тріснув у повітрі нагайкою і погнав коня чвалом, якби це було років зі сто тому» [1, с. 37]. Такий емоційний міні-екскурс у минуле свого народу індивідуалізує протагоніста. Актуалізація відомостей про давню звитягу предків входять в життя сучасного українського захисника спочатку як спогад на рівні відчуттів, проте у психологічному аспекті постає як мотивація, позиціонується як складова зануреної в давні часи вертикалі звитяги, козацької честі, мужності, волі. Заявлений вище фрагмент твору слушно розглядати і в інтертекстуальній площині, адже, як відомо, архетипне літературознавство на сьогодні поступово розгортається в інтертекстуальному напрямку [див.: 10; 11]. У тексті Д. Вербича колективне несвідоме – значуща складова психіки головного героя, підоснова його самореалізації, що має стати суттєвим доповненням до розуміння точки неповернення.

Наступним показником активної експлуатації інтертекстуальності в книзі Д. Вербича є епіграф Е. Юнгера: «Ми залюбки згадуємо свої величні дні. Але не повинні промовчувати й тих, коли нищість здобувала владу над нами» [1, с. 7]. Мотто постає своєрідним смисловим проектором, що охоплює архітектоніку й розгортання змісту книги – реалістичних історій, без прикрас, правдиво, без надмірного пафосу, з людиною у війні.

«Точка неповернення» Д. Вербича складається із зачину, двох розділів (містять окремі історії) та епілога. «Зачин» – розповідь про мирне життя, вступ до численних історій про головного героя В'юна та його побратимів. Ця частина уповні відповідає назві, змісту й функції, тут немає згадок про війну, залучена лексика з мирного життя. Історія «Дорога» започатковує своєрідну художню хроніку входження головного героя на територію війни. І смисловим перемикачем на цьому етапі є такі рядки: «Це були часи, коли вони (чоловіки. – Л. Г.) особливо не заморочувалися логічністю. Пovoюємо то й пovoюємо» [1, с. 21]. За жанром історії у двох розділах книги мають ознаки оповідань і новел. Проте є всі підстави жанр «Точки неповернення» Д. Вербича означувати як роман, адже спільнить усі частини книги тема, ідея, часопросторова парадигма, головний герой і його побратими, які боронять схід України від окупантів, а також виражена манера викладу. Прикметні фінали багатьох творів, що завершуються діалогом чи мовною партією героя. Однак «Точка неповернення» не фіксує детальну послідовність руху героя по війні – ідеться лише про найбільш емоційні та помітні епізоди й ситуації. Прикметна також лаконічна констатація подій, як-от: «Блукали дворами, шукали проходи, потрапили під обстріл, сховались у будинок, перечікували в дверних прорізах, ішли далі» [1, с. 58]. Дозована образність у таких описах не означає, що в романі бракує емоцій, вони наявні в численних роздумах, відступах екзистенційного спрямування.

Інтертекстуальність у творі представлена мілітарною лексикою: БК (боєкомплект), SAS (Сили спеціальних операцій Великої Британії), ДРГ – диверсійно-розвідувальна група), ПНБ (прилад нічного бачення), стодвадцятка (міна калібру 120 мм), ПТРС (протитанкова самозарядна рушниця зразка 1941 р. системи Симонова), блокпост, кевлар тощо. Серед численних варіантів інтертекстуальності показовим у первинній презентації головного героя є спогад про 20 лютого 2014 р. на Майдані – згадуються Інститутська вулиця, Михайлівська площа – як передісторія, пролог до походу на Схід.

Інтертекстуальність як механізм відображення оборонного чину героїв художньо проєктується на емоційний стан, відчуття, корпус переживань, світоглядні переконання, екзистенцію героїв твору Д. Вербича. Наведені згадки про грецький епос, коли, щоб загасити паніку й підняти бойовий дух воїнів, виходив герой і надихав воїнів, підтримує силу духу головного героя, употужнює енергію

спротиву, допомагає пройти межу страху: «І ті, забувши про війну і рани, беруться до зброї, і бій, здавалося, програвий, розгортається з новим завзяттям» [1, с. 45]. Коло зацікавлень, кругозір, життєві переконання протагоніста влучно ілюструють його захоплення книгами – твори Маркеса, Макіавеллі українською мовою, збірки Стуса, Костенко, поезія Кіплінга, «захоплива дитяча трилогія “Лісом, небом, водою” і багато іншого. Це все в них було... В бібліотеці!» [1, с. 51]. Тексти, що на них звернув увагу протагоніст, коли зайшов із побратимами у розбомблене приміщення бібліотеки, були значимими в його житті. Доповнює образ В'юна роман «Скіф» А. Миронюка, що його герой читав у бліндажі: «В'юн із головою пірнув у книжку. Біг разом з унсовською диверсійною групою кавказькими горами, а позаду насідав російський спецназ. Миронюк – старий унсовець, що пройшов крізь чеченську і грузинську кампанії, написав чи не найцікавішу книжку про українців у тих подіях» [1, с. 96]. Лаконічно означені змістові пріоритети книги та ідейна зорієнтованість її автора, учасника війни, імпонують головному героєві, характеризують його як свідомого українця зі стоїчним характером, мотивованого воїна. «Він і не здогадувався, – пише Д. Вербич, – що автор зовсім поруч, за якихось три кілометри, в ДАПі. Пропрацювавши п'ятнадцять років на заводі в Маріуполі, він усе ж отримав свою винагороду, свою останню війну. За кілька днів упала диспетчерська вежа, а за нею підірвали і новий термінал. Миронюк загинув в останній атаці на монастирському укріпленні» [1, с. 96–97]. Такий, на перший погляд, периферійний матеріал, виконує важливу роль у формуванні цілісного портрета воїна-захисника, а також оприявлює коло інтересів головного героя, формує художній контекст війни – конкретизує загальну картину про життя, смерть, трагедії, свободу, обов'язок і призначення людини.

Базована на асоціаціях характеристика героя продовжує презентовану у творі художню лінію звитяги українців-захисників: захисник Георгій «високий, худий, згорблений – він нагадував у цю мить Дон Кіхота перед суворим обличчям реальності» [1, с. 100]. Як бачимо, зовнішні риси Георгія уподібнюють його до літературного героя – мандрівного лицаря, який виражає вічні властивості людського духу, загальнолюдські цінності, вступає в боротьбу зі злом. В уяві протагоніста спрацьовують асоціації, викликані не лише зовнішністю, а й внутрішніми прагненнями українського воїна-захисника й літературного героя Дон Кіхота. Так за допомогою інтертекстуальної складової наповнюється змістом авторська кон-

цепція героя – захисника землі, оборонця ідеалів добра й свободи. Обраний автором інтертекстуальний елемент виходить за межі того, що їх дослідники називають предметністю слова [див. про це: 4, с. 288]. Дон Кіхот у тексті Д. Вербича – код, що долає часові й культурні кордони й характеризує українського воїна початку ХХІ ст.

Протагоніст-інтелектуал невимушено проводить паралель між реаліями війни й епізодами з відомих творів. В історії «Паралелі іноді перетинаються» герой, коли йому психологічно важко, іде на стадіон, де помічає молоде подружжя з дитячим візочком, чоловіка з собакою і розмірковує: «Ось тобі мир, ось тобі війна. Як у Гемінгвея в повісті «Ніч перед боєм». Вони там бухають у барі в Мадриді, а в кінці вулиці крайні барикади» [1, с. 171]. Інтертекстуальний контент засвідчує стабілізацію емоційного стану героя, який розуміє свої обов'язки, потреби, пріоритети. Споглядання епізодів мирного життя не драгує протагоніста, бо він переконаний у правильності свого вибору та виваженості рішень. Це своєрідна психологічна перевірка сформованості системи цінностей. Така внутрішня стабільність В'юна, вибудована на засадах моральних принципів, патріотичних переконань формують основи спротиву героя загарбницькій політиці окупанта, увиразнюють мілітаристську риторичку твору.

Цитати відомих українських пісень у романі «Точка неповернення» також постають кодами для розуміння характеру, психології, емоційного стану головного героя та його побратимів, для потрактування ідейно-змістової єдності твору. Зчеплення тексту «Хто ти, човне, що шукаєш? Звідки і куди плывеш?» в епізоді повернення В'юна автівкою з Опитного з побратимом з позивним «Далі» відповідає ритму руху й настрою героїв. Як відомо, ця пісня на слова І. Франка та музику гурту «Один в каное» була популярною 2016 року. Текст поезії «Човен» І. Франка (цикл «Excelsior!» зі збірки «З вершин і низин») є одним із тих потужних смислових знаків, завдяки яким забезпечується цілісність образу головного героя, попри те, що відкритість тексту в романі обмежена, адже у підтекстовому фонді роману Д. Вербича залишилися такі рядки твору (відповідь човна):

Біг мій вічний – тож не знаю. Хвиля носить, буря рве,

Скали грозять, надять-просять к собі береги мене.

.....

Що ж тут думать, що тужити, що питатися про ціль?

Нині жити, завтра гнити, нині страх, а завтра біль

Кажуть, що природа-мати нас держить, як їй там тре,

А в кінці мене цілого знов для себе відбере.

.....

Не один втонув тут човен, та не кождий же втонув;

Хоч би й дев'ять не вернуло, то десятий повернув

.....

А хто знає, може, в бурю іменно спасешся ти?

Може, іменно тобі ся вдасть до цілі доплести! [8, с. 65–66].

Ця закрита з погляду представлення в романі Д. Вербича семантично значима складова тексту доповнює маркування головного героя-українця, заглибленого в культуру свого народу; це та вертикаль художнього зображення протагоніста, що разом із авторською позицією та наратологічним компонентом увиразнюють естетичне значення та ідейне спрямування твору. На імпліцитному рівні тексту роману художньо реалізується, по-перше, «діалог» епізоду з текстом І. Франка, по-друге, глибинний контакт героїв Д. Вербича, їхніх внутрішніх структур (емоцій, переживань, енергії, ритму тіл) з текстом І. Франка, уявного ототожнення себе з човном. Медитативність, рефлексійність фрагменту твору, що у вигляді цитати заявлений у романі, залишає «за кадром» переживання, вагання, сум'яття героїв (В'юна, Далі), які, перебуваючи на війні, перевіряють себе на людяність, чесність (перед собою, побратимами, державою). Семантично значима складова тексту доповнює маркування героїв, заглиблених у культуру свого народу українців; це та вертикаль художнього зображення протагоніста, що разом із авторською позицією та наратологічним компонентом увиразнюють стильову специфіку, естетичне значення та ідейне спрямування твору.

У сильній ідейно-смисловій позиції у романі Д. Вербича постає інший показовий інтертекстуальний елемент, представлений у мовній партії протагоніста. Коли побратим, грузин за національністю, обурюється байдужістю до війни тих українців, хто перебуває на мирній території, В'юн зауважує: «А хто нам що винен? Добровольці. Воюємо передусім для самих себе. Я тут, бо це треба особисто мені. «Не треба слави і заплати, заплата розкіш в боротьбі». Чув таке?» [1, с. 96]. Наведені аргументи протагоніста, як бачимо, містять цитату з гімну ОУН (згодом УПА), створеного 1932 р. (у часи голодомору й репресій в Україні) громадським діячем і поетом О. Бабієм. Відомо,

що адаптований до сучасних умов варіант пісні у серпні 2018 р. став маршем українського війська. Цитата у романі «Точка неповернення» виконує роль вербальної формули, що смислово розтинає мовну партію протагоніста і духовно долучає його до історії боротьби за незалежність, до визвольних змагань попередніх поколінь і, таким чином, долучається до забезпечення сюжетно-композиційної цілісності твору, адже, як стверджує дослідник М. Гловінський, «посилання на неопередній текст є елементом значеннєвої побудови тексту, в якому воно здійснюється...» [4, с. 292]. Текст О. Бабія, як і «Човен» І. Франка, емоційно, ідейно вводять сучасних захисників-українців у сформовану століттями шеренгу оборонців суверенності України. Фрагменти цих творів у романі сприяють відображенню культури спротиву героїв.

Висновки. Інтертекстуальність у романі «Точка неповернення» Д. Вербича є важли-

вим механізмом художнього відображення світоглядних орієнтирів, культури спротиву героїв – воїнів-оборонців Донецького аеропорту – і реалізується на паратекстуальному, лексичному, характеротворчому, ідейному рівнях організації тексту. Назва, епіграф роману, тексти процитованих творів І. Франка, О. Бабія, згадані персоналії українських і зарубіжних письменників та їхніх творів, експортовані з текстів зарубіжних письменників (М. де Сервантеса, Е. Гемінґвея) образи та епізоди відіграють важливу роль у формуванні характеристики та створення психопортрета головних та другорядних героїв, а також наратологічної стратегії, проблемами роману, створення інформаційного контексту для глибокого розуміння змісту викладеного. Запропоноване інтертекстуальне «прочитання» роману не постає як єдино можливе, адже художній текст відкритий для трактування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вербич Д. Точка неповернення. Вид. 2-ге. Київ: Наш Формат, 2022. 192 с.
2. Ганна Скоріна та Марина Рябченко про розвиток ветеранської літератури в Україні. URL: <https://www.armyfm.com.ua/ganna-skorina-ta-marina-ryabchenko-pro-rozvitok-veteranskoj-literaturi-v-ukraini/> (дата звернення: 23.08.2023).
3. Ганна Скоріна та Марина Рябченко: ветеранська література – це правда про війну та можливість подивитися на своє життя під іншим кутом. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/01/11/ganna-skorina-ta-maryna-ryabchenko-veteranska-literatura-cze-pravda-pro-vijnu-ta-mozhlyvist-podyvytysya-na-svoeye-zhyttya-pid-inshym-kutom/> (дата звернення: 23.08.2023).
4. Гловінський М. Інтертекстуальність. Теорія літератури в Польщі. Антологія текстів. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / уряд. Б. Бакула; за заг. ред. В. Моренця. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 284–309.
5. Мимрук О. Воєнна література – тепер це і є укрусчліт. URL: <https://chytomo.com/voien-na-literatura-teper-tse-i-je-ukruschlit/> (дата звернення: 23.08.2023).
6. Семесюк про «Точку неповернення» Дмитра Вербича: гідний зразок ветеранської літератури. URL: <https://novynarnia.com/2020/03/25/tochka-nepovernennia/> (дата звернення: 21.08.2023).
7. Федченко А. «Точка неповернення»: яку книгу написав доброволець. URL: https://24tv.ua/tochka_nepovernennya_yaku_knigu_napisav_dobrovolets_n1297516 (дата звернення: 21.08.2023).
8. Франко І. Твори: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976. 503 с.
9. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми : монографія. Київ: Автограф, 2009. 352 с.
10. David J. Carl Jung's Archetypal Psychology, Literature, and Ultimate Meaning. URL: <https://www.utpjournals.press/doi/pdf/10.3138/uram.34.1-2.95> (дата звернення: 22. 08. 2023)
11. Firth Matthew. Intertextual Archetypes: The Royal Woman as «Wicked Queen». URL: https://www.researchgate.net/publication/352935310_Intertextual_Archetypes_The_Royal_Woman_as_'Wicked_Queen' (дата звернення 22. 08. 2023) МЕТЬЮ ФЕРТ
12. Vlachonikolis G. Fiction as the essence of war. URL: <https://warontherocks.com/2014/03/fiction-as-the-essence-of-war/> (дата звернення: 15.06. 2023).